

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Van Fenomenologie naar Presentism

Harry, Yoshua

Citation

Harry, Y. (2022). *Van Fenomenologie naar Presentism*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3277804>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Naam: Yoshua Harry

Studentnummer: s2006472

Datum: 11 Juli 2021

Begeleider: Victor Gijsbers

Van Fenomenologie naar Presentism

Inhoudsopgave

1. Inleiding

2. Het objectief-wetenschappelijke wereldbeeld

3. Intentionaliteit

- Van Brentano
- Van Husserl

4. Fenomenologische methode van Husserl

- Fenomenen
- Fenomenologie

5. Tijd

- Presentism & Eternalism
- Presentism van Collingwood

6. Fenomenologische Analyse van Tijd

7. Conclusie

8. Bibliografie

Inleiding

Deze scriptie richt zich op twee verschillende onderdelen van de moderne filosofie. De fenomenologische methode van Husserl en de tijdstheorie presentism volgens de interpretatie van Collingwood. In deze scriptie wordt specifiek gekeken naar de fenomenologie zoals deze wordt gepresenteerd door Husserl. Eerst zal het ontstaan van de fenomenologie worden toegelicht aan de hand van het concept intentionaliteit van Brentano. Hierna wordt Husserls interpretatie van dit concept verder toegelicht en wordt er door voorbeelden geprobeerd te verduidelijken wat het inhoudt. Na de verduidelijking van de drie door Husserl onderscheiden concepten in intentionaliteit, wordt er gekeken naar wat 'een fenomeen' precies is. Er zal worden toegelicht hoe het idee van 'een fenomeen' volgens Husserl wordt opgevat.

Nadat het duidelijk is wat een fenomeen inhoudt, wordt er gekeken naar hoe deze zich verhoudt tot de fenomenologie. Dit zal worden gedaan door eerst te kijken naar de relatie van een fenomeen en Husserls interpretatie van intentionaliteit en erna zal worden gekeken naar hoe deze twee concepten samen met 'epistemologische reductie' de basis vormen voor Husserl zijn fenomenologische methode, die hierna verder verduidelijkt zal worden.

In het hierop volgende deel zal er in deze scriptie een introductie gegeven worden van tijd. Eerst zal er globaal worden gekeken naar wat tijd is, waarna de twee meest gebruikte tijdstheorieën, presentism en eternalism kort tegen elkaar uiteengezet zullen worden. Na het verduidelijken van de verschillen in benadering van een verklaring van tijd zal er worden gekeken naar hoe Collingwoods interpretatie van tijd een mogelijke oplossing is voor een probleem dat vaak wordt toegeschreven aan de presentism theorie. Na het probleem en Collingwoods oplossing hiervoor uiteengezet te hebben zal Husserls fenomenologische analyse van tijd worden beschreven. Deze zal worden uitgelegd aan de hand van de interpretatie van Mary Jeanne Larrabee. Hierna zal worden gekeken in hoeverre de fenomenologische methode van Husserl overeenkomt met Presentism van Collingwood. Er zal worden beargumenteerd dat

“De fenomenologische methode van Husserl leidt tot de presentism theorie, voornamelijk de presentism theorie van Collingwood”

In de analyse zal vooral worden gekeken naar de relatie tussen bewustzijn en tijd. Vervolgens wordt er verder een logische analyse gegeven van de verhouding die bewustzijn-tijd hebben met het heden. Deze analyse zal vervolgens vergeleken worden met de presentism theorie.

Het Objectief-Wetenschappelijke Wereldbeeld

In de geschiedenis is de filosofie veel bezig geweest met het verklaren van de wereld om ons heen. In de zoektocht naar een verklaring hebben verschillende filosofen geprobeerd een sluitende theorie te vinden, voor zowel de wereld om ons heen, als ons bestaan. In de wetenschappelijke revolutie van de 17e eeuw was er een filosoof, René Descartes, die zich met beide bezighield.¹ In zijn *Meditations on First Philosophy* kwam hij tot de conclusie dat onze zintuigen niet de meest betrouwbare analyse geven bij een waarneming. De zintuigen kunnen ervoor zorgen dat het subject een verkeerde interpretatie krijgt van objecten om 'het' heen. Hij onderscheidt dus heel duidelijk een verschil in subject en object. Volgens Descartes moet er zo objectief mogelijk naar de wereld om ons heen worden gekeken om tot ware kennis te komen, want subjectieve kennis is niet betrouwbaar doordat onze zintuigen ons soms voor de gek houden.

Een voorbeeld van een incongruentie in objectieve en subjectieve waarneming is een fata morgana. Het subject onderscheidt een subjectieve oase die er objectief absoluut niet is. Door dit soort vertoningen zijn subjectieve waarnemingen voor Descartes niet betrouwbaar, omdat er geen vaste afwijking is in de betrouwbaarheid van de waarneming. Er moet dus eerst een 'regel' (natuurkundige wet) worden vastgesteld die beschrijft 'wanneer' een waarneming afwijkt en als dit gebeurt, dan moet er worden vastgesteld 'hoe' dit gebeurt.²

De fata morgana is een goed voorbeeld, omdat het duidelijk is dat er geen daadwerkelijke oase is. Er is geen 'te meten bron water' die zich toch voordoet aan het subject. Voor Descartes bestaat de oase, die zich voordoet aan het subject, objectief niet. Wat Descartes met zijn manier van naar de wereld kijken, wil bereiken is het nastreven van objectieve kennis. Deze kennis komt tot stand doordat elke subjectieve waarneming die wordt onderzocht, opnieuw moet worden onderzocht en net zo vaak totdat de incongruentie tussen de waarnemingen te verklaren is vanuit een geldende regel. De volgende waarneming is hier een voorbeeld van: 'Als er een stok in het water wordt geduwd dan krijgt deze een visuele hoek.' Op zichzelf een kloppende waarneming, het enige probleem is dat de stok daadwerkelijk recht is. De ogen van het waarnemende subject worden bedrogen, terwijl er naar wordt gekeken. Voor Descartes moet er dus een regel zijn waarom de subjectieve waarneming incongruent is met de objectieve werkelijkheid.³ Want met deze wet kan het subject zijn subjectieve waarneming tot een semi-objectieve kennis maken.⁴ De

¹ Philosophy of humanities. Victor Gijsbers. pag. 87

² Philosophy of humanities. Victor Gijsbers. pag. 88

³ Het is nog maar de vraag of een subject de objectieve werkelijkheid om ons heen überhaupt kan ervaren, maar dat is voor een andere scriptie.

⁴ Semi-objectief verwijst hier naar de paradox van subjectiviteit. Een subject kan nooit tot objectieve kennis komen, want zodra het de objectieve kennis tot zich neemt wordt het geplaatst in een subjectieve referentiekader. Hierdoor kan kennis nooit echt objectief zijn als het aankomt op de kennis in subjecten. Vandaar het idee van 'semi-objectivisme'.

regel voor hoe een stok in het water een hoek krijgt is later ook bedacht en heeft te maken met de snelheid en weerstand van licht door en in water.

Het onderscheid in objectiviteit en subjectiviteit is wat een deel van de natuurkunde vandaag de dag onderzoekt. De waarnemingen (subjectief) verschillen met de berekeningen (objectief) en om te kunnen verklaren waarom dit verschil plaats vindt, zijn de wetten van de natuurkunde geformuleerd. Deze wetten zijn, logischerwijs, niet noodzakelijk pas na Descartes ontstaan, maar de incongruenties in waarneming werden makkelijker gevonden.⁵ Deze incongruenties waren niet altijd te verklaren met de kennis van toen, maar doormiddel van falsificatie van Popper kwam de wetenschap steeds dichterbij 'objectieve' kennis. De objectieve kennis, die zich uit in wetenschappelijke wetten, is vaak voortgekomen uit een incongruente waarneming. De objectieve kennis wordt gebruikt om patronen in de wereld om ons heen te constateren en met behulp van deze patronen kunnen hele nuttige voorspellingen worden gedaan. Bijvoorbeeld de kennis van de jaarcyclus. De distinctie die Descartes maakte in zijn filosofie leidde tot een ander perspectief binnen het wetenschappelijk wereldbeeld en daarmee veranderde ook het wetenschappelijke onderzoek.

Bepaalde tijd na de verandering van perspectief in de wetenschap kwam er ook een ander geluid op. Filosofen als Brentano gingen zich bezighouden met inwendige processen en het bestaan van, volgens Descartes, foutieve waarnemingen. Brentano kwam met zijn theorie over intentionaliteit en hoe dit zich verhielt met de wereld om ons heen. Hij maakte een onderscheid tussen de waarneming die een subject *van* iets heeft en de waarneming die het subject *in* zich heeft. Het verschil hiertussen is dat het subject niet zeker kan zijn van wat er om hem heen gebeurt, maar sowieso zeker kan zijn van wat er 'in' hem gebeurt. De filosofen uit die tijd gingen zich bezighouden met de processen die zich afspelen in het denken en de ontologie hiervan.

In 1900 publiceerde Edmund Husserl twee delen van het boek *Logical Investigations*.⁶ Het eerste deel, van de tweedelige bundel, richt zich vooral op het ontkrachten van het psychologisme. In het tweede deel maakt Husserl op een aantal verschillende onderdelen in de filosofie een onderscheid op epistemologische en 'beschrijvend-psychologisch' gebied.⁷ Het tweede deel is voor deze scriptie van een groter belang dan het eerste, het tekent namelijk het begin van een nieuwe manier om, om te gaan met het objectief wetenschappelijke-wereldbeeld, namelijk de fenomenologische methode.

Fenomenologie kwam op aan het einde van de 19e eeuw. Het was een idee dat voornamelijk werd aangehangen door Duitse filosofen. Deze filosofen waren vooral bezig met het meer empirisch maken van wetenschapsfilosofie, maar op een geheel andere wijze dan radicaal empiristen zoals Mach. Waar de radicaal empiristen van toen zich vooral toespitsten op het

⁵ Dit had ook te maken met het veranderende beeld van God, maar ook dat had zijn oorsprong rond die tijd.

⁶ *Husserl's critique of Brentano in the logical investigations*. Dermot Moran. University College Dublin. pag. 166

⁷ *Logical Investigations volume II*. Edmund Husserl. vertaald door J.N. Findley. Routledge 2001. pages 177-180.

wereldbeeld dat alles één geheel was – het principe van Mach - en dat de wetenschap alleen dat moest verklaren wat objectief waar te nemen was.⁸ Ging de fenomenologie zich juist vooral bezighouden met het analyseren van subjectieve waarnemingen of processen die objectief niet makkelijk waar te nemen zijn. Enkele voorbeelden hiervan zijn ‘tijd, de dood, of de verhouding tussen zijn en gevoelens.’ Al deze fenomenen zijn objectief waar te nemen, maar lastig te verklaren en vaak verschillen de verklaringen met de ervaringen van het subject. Tijd wordt beschreven als de vierde dimensie, maar ik als subject ervaar het niet zo. Deze discrepantie is wat de fenomenologen probeerde te analyseren. Zij probeerden om de kern, of essentie van deze fenomenen te doorgronden.

“Literally, phenomenology is the study of “phenomena”: appearances of things, or things as they appear in our experience, or the ways we experience things, thus the meanings things have in our experience.”⁹

Zoals hierboven beschreven wordt, is de fenomenologie een studie van fenomenen. Een fenomeen is ‘iets’ dat zich aan een bewustzijn vertoont. Het bewustzijn dat Descartes beschreef met ‘subject’ is wat Husserl als uitgangspunt voor zijn methode van de fenomenologie neemt. Beide gaan uit van het bestaan van iets dat wordt waargenomen, maar het verschil in benadering van kennis komt voort uit het verschil in objectieve en subjectieve waarneming. Het is niet waarschijnlijk dat één van deze manieren ‘de’ manier is om alle vraagstukken van ons bestaan te verklaren, maar het is wel waarschijnlijk dat beide vormen nieuwe inzichten kunnen verschaffen die ons misschien naar nieuwe objectieve kennis kunnen leiden. Kennis die ook naast elkaar gelegd kan worden. De bevindingen van het subject in de fenomenologie en de bevindingen van de ‘objectieve’ natuurwetenschappen zullen op sommige vlakken verschillen en juist deze verschillen zijn de essentie van de kenniswinst die er zal optreden. Bij het constateren van het verschil kan er namelijk opnieuw een onderzoek worden gedaan. Uiteindelijk leidt dit onderzoek tot een vorm van nieuwe kennis, nieuwe perspectieven om de wereld te benaderen. Deze nieuwe perspectieven kunnen op hun beurt weer leiden tot nieuwe inzichten voor zowel de filosofie als de natuurwetenschappen.

⁸ <https://plato.stanford.edu/entries/ernst-mach/>

⁹ <https://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/>

Intentionaliteit

Brentano's Intentionaliteit

In het objectief wetenschappelijke wereldbeeld waren er geen, of weinig, antwoorden voor buitenzintuigelijke waarnemingen, dingen die wij wel ervaren maar die wij niet kunnen waarnemen aan de hand van onze zintuigen. Een voorbeeld hiervan is tijd. Door eliminatie kan gesteld worden dat een ervaring van tijd niet afhankelijk is van onze zintuigen, maar het bestaat wel. Het wordt als het ware buitenzintuigelijk waargenomen. Dit leidt ons naar het concept intentionaliteit van Brentano. Husserl heeft later dit concept genomen en uitgewerkt tot de fenomenologie.

Intentionaliteit van Brentano wordt door hem zelf in de volgende woorden omschreven

*"Every mental phenomenon is characterized by what the Scholastics of the Middle Ages called the intentional (or mental) inexistence of an object, and what we might call, though not wholly unambiguously, reference to a content, direction towards an object (which is not to be understood here as meaning a thing), or immanent objectivity. Every mental phenomenon includes something as object within itself, although they do not all do so in the same way. In presentation something is presented, in judgement something is affirmed or denied, in love loved, in hate hated, in desire desired and so on. This intentional in-existence is characteristic exclusively of mental phenomena. No physical phenomenon exhibits anything like it. We could, therefore, define mental phenomena by saying that they are those phenomena which contain an object intentionally within themselves."*¹⁰

In dit citaat probeert Brentano uit te leggen hoe een fysiek object en een niet fysiek 'fenomeen' - een *gedachte* - verschillen. Intentionaliteit is de term die het verschil tussen een fysiek object en de mentale representatie daarvan beschrijft. Als er aan een object wordt gedacht, dan bestaat niet opeens het object waaraan wordt gedacht, maar de gedachte bestaat wel en tot op zekere hoogte dus ook dat object waaraan wordt gedacht. De vorm van bestaan die Brentano koppelt aan het object in de gedachte is '*in-existence*', een term uit de middeleeuwse filosofie. Het verschil tussen bestaan en *in-existence* komt neer op het volgende. Voor Brentano hebben de processen die zich in ons spelen weldegelijk een ontologische lading, maar deze komt niet overeen met de ontologische lading van een object dat zich direct naast ons bevindt. Het proces dat zich in ons afspeelt, een gedacht, een herinnering, elk inwendig proces, heeft het bestaanslabel '*in-existence*' en de objecten die wel fysiek om ons heen zijn, die bestaan. Het is misschien goed uit te leggen aan de hand van het voorbeeld van foto's. Als onze ogen zouden functioneren als camera, dan zouden alle foto's die 'in ons zijn' de ontologische lading '*in-existend*' hebben en alles waarvan een foto wordt gemaakt de lading '*zijn/bestaan*' hebben.

¹⁰ Franz Brentano, *Psychology from an Empirical Standpoint*, edited by Linda L. McAlister (London: Routledge, 1995), p. 68

Het verschil tussen deze bestaanslabels is wat de basis legt voor de fenomenologie. Dat komt doordat de fenomenologie juist de *in-existence* van fenomenen wil analyseren en verklaren. Aan de hand van intentionaliteit probeert de fenomenologie de ontologie van een mentaal fenomeen te omschrijven. Het is niet tastbaar, maar het bestaat wel en om deze 'tussenfase' een benaming te geven krijgen ze de ontologische erkenning *in-existent*. Het bestaat wel, maar alleen 'in' het subject. Husserl bouwt voort op de bevindingen van Brentano op dit gebied en verdeelt het concept intentionaliteit op in drie momenten van intentionaliteit; *intentionele act*, *intentionele object*, en *intentionele content*.¹¹

Husserls Intentionaliteit

Intentionele act wordt in het artikel "*Psychological Studies in the Elements of Logic*" (Husserl 1894[1994]) in 1894 door Husserl als de psychologische modus van een gedachte beschreven (Husserl 1894[1994]:151). Het probeert alles wat onder gedachtes valt aan te duiden, bijvoorbeeld geloven, of herinneren. Een voorbeeld hiervan is de waarneming van 'een glas water'. Bij deze waarneming wordt er een object aanschouwd dat in de ruimte bestaat en de reflectie hiervan wordt in de geest aanschouwd. Het proces van aanschouwen is wat Husserl bestempelt als *intentionele act*. De intentionele act kan variëren met de manier van waarneming. De manier van waarnemen kan 'zien' zijn, maar het kan bijvoorbeeld ook een herinnering zijn. De actie die benodigd is om waar te nemen is precies de actie die beschouwd wordt als de *intentionele act*. Doordat de manieren van waarnemen kunnen verschillen is het belangrijk om aan te duiden welke manier gebruikt wordt op het moment dat een subject zijn ervaring gaat beschrijven.

Het *intentionele object* is dat, wat wordt waargenomen bij de intentionele act. Dus kort gezegd is 'de *intentionele act*' de handeling van het waarnemen en 'het *intentionele object*' hetgeen dat wordt waargenomen. Het intentionele object is dat, wat wordt waargenomen, maar dan als projectie in het subject dat waarneemt. Het intentionele object heeft alleen een vorm of kleur als het om een specifiek intentioneel object gaat (Husserl 1894[1994]:139). Stel Jan bestaat en wordt waargenomen, dan ziet Jan er op een bepaalde manier uit, zijn haar en kleren zouden niet onder het 'intentionele object' vallen, maar de moedervlek op zijn bovenlip wel. Het verschil tussen een kapsel, de kleren en de aanwezige moedervlek van Jan is, dat de kleren en het haar kunnen variëren in mijn gedachten, maar Jan zonder moedervlek is geen Jan meer.

Husserl duidt het verschil tussen variabele onderdelen en definitieve onderdelen van Jan als: 'Onderdelen die *'independent'*, of *'dependent'* zijn' (Husserl 1894[1994]:139).¹² Logisch beschouwd is een *dependent* onderdeel een noodzakelijk onderdeel van de set waar het onderdeel van is. Een *independent* part valt niet noodzakelijk binnen de set die het beschrijft,

¹¹ ¹¹ *Husserls critique of Brentano in the logical investigations*. Dermot Moran. University College Dublin. pag. 166-168

¹² *Edmund Husserl: From Intentionality to Transcendental Phenomenology*. Paul M. Livingston. pag. 6

maar het beschrijft de situatie van een noodzakelijk onderdeel van de set. Het *hebben* of *niet hebben* van haar is een ‘*dependent*’ onderdeel van de set Jan, maar de kleur of lengte hiervan is dat niet. Hierdoor beschrijft Husserl onderdelen als haar als een ‘*independent*’ onderdeel van de set Jan en het hebben van de moedervlek als *dependent*. Hier valt te beargumenteren dat een moedervlek weg te halen is, maar hiertegen te brengen is dat de beschrijving van Jan dan ‘Jan zonder moedervlek’ wordt. Het is een gegeven dat Jan een moedervlek op zijn bovenlip heeft. Er is logisch gezien dus, of een moedervlek, of ‘*negatie*’ moedervlek.¹³ Het onderdeel moedervlek is hierdoor altijd aanwezig in de set Jan.

In de contemporaine metafysica wordt er gekeken naar wat een stoel een stoel maakt. Dit zijn niet de vier poten en niet het zitvlak erboven, maar wat een stoel een stoel maakt is als het ware een zeker mate van ‘stoeligheid’. Deze stoeligheid is de essentie die wordt waargenomen door de *intentionele act* en die essentie manifesteert zich als *intentioneel object*.¹⁴ Hierbij moet wel worden vermeld dat de ‘stoeligheid’ van een stoel hetgeen is dat ervoor zorgt dat het intentionele object een stoel is. Net als de moedervlek bij Jan. Het intentionele object is ‘dat’, wat onlosmakelijk met de essentie van ‘hetgeen intentioneel wordt waargenomen’ verbonden is.

De *intentionele content* is alles wat niet noodzakelijk is, dus alles wat niet een ‘*dependent*’ onderdeel van Jan is: ‘De kleur van Jans haar, de kleren die hij aanheeft en de zonnebril die hij draagt, terwijl hij op het strand zit’ zijn allemaal dingen die onder de *intentionele content* vallen. Een belangrijke interpretatie van *intentionele content* is dat de interpretatie van intentionele content dus alleen intentionele content is als het niet noodzakelijk is. Als Jan nou intentioneel altijd kaal is geweest, dan is het kaal zijn een noodzakelijke eigenschap, Dit komt omdat in dit geval de lengte van Jans haar niet kan veranderen. Hij is kaal en dat is dan in dat geval een noodzakelijk/dependent onderdeel van de set Jan.

Bij de introductie van deze drie verschillen in intentionaliteit is niet het totale bereik van elke vorm daadwerkelijk uitgelicht. In de volgende alinea worden deze vormen nog verder verduidelijkt. Het punt van interactie tussen vormen van intentionaliteit is wat eerst nog verder toegelicht zal worden waarna er nog voorbeelden zullen volgen om de vormen beter te verduidelijken.

De interactie tussen de *intentionele act* en *het intentionele object* is een interactie die vanuit twee kanten functioneert. Er kunnen met één *intentionele act* meerdere *intentionele objecten* waargenomen worden(A), maar het kan ook dat één *intentioneel object* door middel van verschillende *intentionele acten* waargenomen wordt(B).

¹³ Negatie - ‘Het negatief van.’ Dus als ‘A’ is. Dan is ‘negatie A’ als ‘A’ er niet is; Een politiek links (L) georiënteerd ‘Persoon’ is per definitie niet rechts (R). Als ‘Persoon(L)’ is dan is ‘Persoon (‘negatie’ R)’ en andersom.

¹⁴ Het intentionele object is hetgeen Frege zou beschrijven als ‘*bedeutung*’. Het draait hier om de conceptuele essentie die niet altijd te bevatten is op zich, maar wel door hulp van *intentionele act* en *intentionele content*.

(A): Het kan zo zijn dat er gekeken wordt. Op deze manier kunnen er verschillen objecten in de ruimte waargenomen worden. Deze objecten worden vervolgens in de waarnemer/hetgeen dat kijkt een intentioneel object. Zo kunnen er met één intentionele act, meerdere intentionele objecten worden waargenomen.

(B): Het kan ook zo zijn dat er een intentioneel object waargenomen wordt op verschillende manieren. Een voorbeeld hiervan kan de Eiffeltoren zijn. Aan het intentionele object Eiffeltoren kan worden gedacht, het kan worden herinnerd of bijvoorbeeld worden voorgesteld.

Er zijn dus meerdere interacties mogelijk tussen het intentionele object en de intentionele act. Een andere interactie die ook nog wat meer verduidelijking kan gebruiken is die van de overlap tussen het intentionele object en de intentionele content. Bij het lezen van een boek waarvan de hoofdpersoon nog niet eerder waargenomen is door de lezer, is het lastig om een intentioneel object te vormen bij dit subject, er is immers geen directe vorm van waarneming mogelijk van de hoofdpersoon. Toch kan er een intentioneel object worden vastgesteld. Het moment dat het karakter een naam of een benoeming heeft gekregen is het waargenomen als intentioneel object. De interactie die nodig is om een intentioneel object te vormen van de hoofdpersoon kan ook het moment zijn waarop een vriend heeft verteld dat er in dit boek een hoofdpersoon is. Op die manier is er een interactie met de hoofdpersoon en is er dus een intentioneel object. De onderdelen zijn nog onduidelijk maar het bestaan van de set is wel duidelijk.

Vervolgens, wordt er volgens Husserl, door de intentionele content steeds een beter beeld gevormd van de essentie van het nog onduidelijke karakter. Doordat er, door verder te lezen in het boek, steeds meer duidelijk wordt over het karakter, wordt de intentionele content steeds breder en deze beeld als het ware het intentionele object uit. 'Het object 'hhjkk' is iets wat nog niet beschreven is eerder in deze scriptie, maar toch is het zojuist een intentioneel object geworden. Hoe meer er over wordt geschreven, hoe duidelijker het intentionele beeld van 'hhjkk' wordt. Op het moment dat er nu wordt verteld dat hhjkk 'geel' is dan wordt de intentionele content van hhjkk vergroot, nu wordt er een gele hhjkk waargenomen in plaats van een hhjkk in elke mogelijke kleur. De essentie van hhjkk blijft door deze 'geel-igheid' hetzelfde, dus het intentionele object verandert niet, maar doordat de intentionele content breder wordt, wordt onze perceptie van hhjkk wel duidelijker. *Een eigenschap van een intentioneel object draagt dus niet bij aan een verandering van de essentie, maar het verduidelijkt de essentie.*

Fenomenologische methode van Husserl

Fenomenen

In het tweede deel van *Logical Investigations* van Husserl beschrijft hij hoe hij fenomenen binnen de fenomenologie opvat. Hij omschrijft een fenomeen op deze wijze:

'alles wat verschijnt als zodanig'.¹⁵

Hier wordt gerefereerd naar alles wat zich voordoet, of verschijnt, dus ook betekenis en gedachten. Op de manier van zijn verschijning, maar ook hoe het zich manifesteert. Husserls definitie voor een fenomeen is heel breed en hierdoor valt alles wat waar te nemen is, ook buitenzintuigelijk, binnen zijn definitie van fenomeen. Wat wel essentieel is, is dat het daadwerkelijk wordt waargenomen door een subject, of bewustzijn. De fenomenologie gaat er van uit dat het waarnemen van fenomenen alleen door een subject kan worden gedaan. Dus het bestaan van een subject is noodzakelijk voor het waarnemen van een fenomeen. Om een fenomenologische analyse te maken van een fenomeen is wel een interactie met ons bewustzijn nodig, want zonder deze interactie is er geen fenomeen en kan er dus geen onderzoek naar worden gedaan. Hierdoor is er een vorm van bewustzijn benodigd, subject. Zodra deze vorm van bewustzijn een intentionele act heeft is er iets met een in-existence. Het iets dat hier ontstaat is, voor Husserl, een fenomeen.

Fenomenologie

Fenomenologie wordt beschouwd als een studie van dingen zoals deze zich aan het subject wat waarneemt voordoen; dus intentionele acts, objecten en content. Alles wat niet binnen het intentionele valt kan in principe worden onderzocht door de natuurwetenschappen. Er zijn ook dingen die zowel binnen de intentionaliteit als de natuurwetenschap kunnen vallen en interessant zijn voor fenomenologisch en natuurwetenschappelijk onderzoek. Enkele voorbeelden van dit soort concepten zijn 'tijd', 'zijn' en bijvoorbeeld 'kennis'. Door beide methodes van onderzoek toe te passen komen er meerdere theorieën over dit soort concepten. Deze theorieën kunnen vervolgens op zichzelf weer uitgezocht worden door beide methodes en door middel van falsificatie eventueel weerlegd worden.

De fenomenologie van Husserl is een methode om onderzoek te doen naar fenomenen zoals die zich voordoen. Het doel van de fenomenologie methode is hierdoor ook niet per se om kennis op te doen. Het doel van de fenomenologie is om 'door middel van puur subjectieve analyse en *verwerping van voorkennis* tot nieuwe constatering te komen die bijdragen aan de set van eigenschappen van een fenomeen.' Het draait in de fenomenologie dus niet om objectiviteit, maar om subjectiviteit om zo de perceptuele problemen recht in de spreekwoordelijke ogen aan te kijken en waar te kunnen nemen. Alle subjectieve aannames die zijn gedaan bij de waarneming worden door middel van epistemologische reductie buiten werking

¹⁵ *Gottinger summer semester lectures on: 'Introduction to the Phenomenology of Knowledge'*. Edmund Husserl. Vertaald: J. Barnett Brough, *Collected Works IV* (Dordrecht: Kluwer, 1990), p. 348.

gesteld, zodat puur de waarneming als fenomeen zonder subjectieve kennis, of preventieve perceptie, kan worden geanalyseerd.

Husserl komt in zijn *Logical investigations* met een voorbode van het concept *epistemologische reductie*.¹⁶ In zijn latere boek *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and a Phenomenological Philosophy* (Husserl 1982[1913]) werkt Husserl dit idee daadwerkelijk uit tot een kern idee van zijn fenomenologische methode. Husserls fenomenologische methode is aan de hand van drie concepten te omschrijven. De eerste is al bekend, '*intentionaliteit*.' Door fenomenen in de werkelijkheid te analyseren aan de hand van intentionaliteit ontstaat er een vorm van analyse die een nieuw perspectief geeft; het geeft informatie over hoe een fenomeen intentioneel wordt ervaren door het subject. Het tweede concept wat Husserl als noodzakelijk bestempeld voor de fenomenologische methode is, logischerwijs, het fenomeen. Het fenomeen is benodigd om het intentioneel te analyseren. Het accepteren van het concept fenomeen creëert de mogelijkheid om het te analyseren aan de hand van intentionaliteit.

Het derde concept dat nodig is voor de fenomenologische methode van Husserl is de epistemologische reductie. Husserl introduceert dit in het eerste deel van zijn in 1913 verschenen boek '*Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and a Phenomenological Philosophy*'. Voordat de epistemologische reductie kan worden beschreven is het nodig om de Ausgangssituation te omschrijven zodat de toepassing van de reductie logisch is. Voor Husserl is er een '*natural attitude*' (Husserl 1982[1913] 30).

Deze attitude is hoe de wereld doorgaans wordt geïnterpreteerd, vanuit de mens en vanuit de wetenschap. Het objectief-wetenschappelijke wereldbeeld is een onderdeel van de '*natural attitude*', maar alle manieren waarop de wereld in de huidige maatschappij wordt verklaard is de '*natural attitude*.' Om tot de kern van de waarneming van het subject te komen moeten alle vooroordelen die het subject heeft, *vervallen*. De kennis die vergaard is en geldend lijkt in de '*natural attitude*' is niet belangrijk voor het analyseren van een fenomeen. Volgens Husserl komt dit doordat er bij een intentionele waarneming in het subject geen 'wetten' of regels gelden van de wereld buiten het subject. Doordat het fenomeen intentioneel bestaat en niet noodzakelijk in de wereld om het subject heen, kunnen de regels die voor de wereld om het subject heen gelden niet meegenomen worden in de analyse van een intentionele waarneming.

Het verwerpen van de kennis en vooroordelen uit de '*natural attitude*' is precies wat Husserl bestempeld als '*epistemologische reductie*'. Deze reductie van kennis wordt dus toegepast bij het analyseren van een fenomeen. Doordat alle voorgaande kennis vervalt wordt de interactie tussen het fenomeen en het subject puur geanalyseerd zoals het subject het waarneemt. Hierdoor is de fenomenologische analyse ook een puur subjectieve analyse. Maar toch kan ieder subject in discussie gaan over de bevindingen van andere subjecten door middel van de fenomenologische methode. Dit komt doordat iedereen, bij het gebrek aan voorkennis, gelijk in kennis is. Bij het bekijken van een fenomeen is de voorkennis niet relevant. De fenomenologische methode is niet bedoeld om een verklaring te geven voor waarnemingen die de

¹⁶ <https://plato.stanford.edu/entries/husserl/#PheEpo>

natuurwetenschap ook kan analyseren. De fenomenologische methode is bedoeld om nieuwe inzichten te ontwikkelen voor fenomenen die juist niet, of heel lastig door de natuurwetenschap kunnen worden verklaard. Husserl verwoordt het zelf op de volgende manier:

"We put out of action the general positing which belongs to the essence of the natural attitude; we parenthesize everything which that positing encompasses with respect to being" (Husserl 1982[1913] 32).¹⁷

Presentism

Presentism & Eternalism

Bij het analyseren van tijd komen er veel verschillende theorieën naar voren. In deze scriptie zal vooral de tijdstheorie presentism worden toegelicht. Presentism is een van de meer gangbare tijds theorieën van dit moment, maar andere tijdstheorieën die ook heel erg gangbaar zijn, bijvoorbeeld eternalism. Deze twee theorieën staan tegenover elkaar. Voor een eternalist bestaan het verleden, het heden en de toekomst op hetzelfde moment, voor een presentist bestaat alleen het heden, de present.¹⁸

De eternalisten stellen dat de geschiedenis, zoals wij hem denken te kennen, gewoon bestaat, maar niet in onze tijdelijke omgeving. Het eternalism stelt dat alles tegelijk kan bestaan, het heden een vorm van perspectief is en het enige dat ons scheidt van het verleden de tijdsomgeving is waarin wij ons bevinden. De tijdsomgeving is doorslaggevend voor wat wij ervaren als het heden. Doordat de tijdsomgeving relatief is, is ook onze perceptie van wat het heden wordt genoemd relatief. Dus concluderen de eternalisten dat alles eigenlijk tegelijk gebeurt, maar wij ons niet tegelijk in dezelfde tijdsomgeving kunnen bevinden. Hierdoor bestaan het verleden, heden en toekomst voor eternalisten onomstreden en wordt dit gescheiden door de omgeving die tijd met zich meebrengt. Hieronder een kort citaat om dit misschien verder toe te lichten:

*"One version of non-presentism is eternalism, which says that objects from both the past and the future exist. According to eternalism, non-present objects like Socrates and future Martian outposts exist now, even though they are not currently present. We may not be able to see them at the moment, on this view, and they may not be in the same space-time vicinity that we find ourselves in right now, but they should nevertheless be on the list of all existing things."*¹⁹

Presentism gaat er van uit dat alleen een heden bestaat. Deze overtuiging komt voort uit het idee, dat de tijd niet 'stil' gezet kan worden, maar dat deze altijd 'doorstroomt' naar een nieuw

¹⁷ <https://iep.utm.edu/phenom/>

¹⁸ <https://plato.stanford.edu/entries/time/#PresEterGrowBlocTheo>

¹⁹ <https://plato.stanford.edu/entries/time/>

heden. Het oude heden is dan niet meer, wat taalfilosofisch op zichzelf al een onderbouwing zou kunnen zijn voor het niet meer bestaan van het oude heden en dus ook niet van wat er toen was. Er is geen duidelijke grens van onze perceptie van het heden en hierdoor gaat het heden voor presentists altijd door. Het heden komt niet en gaat niet, het *is* altijd.

Een logisch gevolg van alleen in het heden geloven is dat het verleden en de toekomst niet bestaan. Of misschien wel bestaan, maar niet als waarneming buiten het heden. Als er alleen een heden is, wat er volgens het presentisme is, dan zijn toekomst en verleden - die per definitie niet het heden zijn - automatisch de '*negatie*' van het heden, de totale absentie van hun aanwezigheid. Een presentist gelooft alleen in het heden en hierdoor is alles wat buiten het heden valt, de toekomst en het verleden, logisch niet bestaand. Hier een citaat om het te verduidelijken:

*"According to presentism, only present objects exist. More precisely, presentism is the view that, necessarily, it is always true that only present objects exist. Even more precisely, no objects exist in time without being. [...] According to presentism, if we were to make an accurate list of all the things that exist—i.e., a list of all the things that our most unrestricted quantifiers range over—there would be not a single merely past or merely future object on the list. Thus, you and the Taj Mahal would be on the list, but neither Socrates nor any future Martian outposts would be included."*²⁰

Dit is problematisch, want iets dat niet bestaat kan ook geen eigenschappen hebben. Een voorbeeld hiervan is een eenhoorn. Het idee eenhoorn kan alles zijn, alle kleuren alle vormen, in theorie zelfs met twee horens. Dit komt doordat het niet is voortgekomen uit een waarneming. Er ontbreekt als het ware het eerdere uiteengezette '*intentionele object*'. Er is geen essentie die eenhoorn is. De enige eenhoorns die bestaan zijn intentionele eenhoorns. Ze zijn niet, maar hebben een in-existence. De enige waarneming van een eenhoorn die gedaan kan worden is als deze geïnterpreteerd is door een ander subject. Op dat moment wordt er geen eenhoorn waargenomen, maar een '*eenhoorn zoals deze geïnterpreteerd is door een ander subject*.' De eenhoorn op zichzelf bestaat niet. Het is hierdoor ook niet mogelijk om te zeggen dat een eenhoorn mooi of lelijk is. De intentionele eenhoorn bestaat wel, maar doordat er geen bestaan is buiten de in-existence van de eenhoorn is de essentie van het intentionele object niet eenduidig. Doordat het alleen intentioneel bestaat, kan het niet goed of slecht zijn. Elke intentionele eenhoorn is namelijk volledig anders van *intentioneel object* doordat hij anders is geïnterpreteerd, wat komt door het verschil in referentiekader van de interpreterende subjecten.

Het meest toonaangevende probleem wat vaak wordt benoemd als er over presentisme wordt gepraat is dat er bij 'een niet bestaand verleden of toekomst' er ook geen eigenschappen kunnen worden toegerekend aan het verleden of de toekomst, want ze bestaan niet. Hier komt naar voren waarom de vergelijking met de eenhoorn belangrijk is. De eenhoorn laat zien waarom er aan niet bestaande dingen geen eigenschappen kunnen worden gekoppeld. Volgens

²⁰ <https://plato.stanford.edu/entries/time/>

presentism bestaan het verleden en de toekomst niet en kunnen wij hier dus geen eigenschappen aan erkennen. Dit wordt, terecht, als problematisch ondervonden. De crux van de problematiek zit hem in, dat er wel degelijk een waarde kan worden gehecht aan dingen die zijn ervaren.

Een heftig maar onomstreden voorbeeld van het hierboven beschreven probleem is dat 'de mensonterende praktijken die zich voor hebben gedaan tijdens de Tweede Wereldoorlog absoluut bestempeld moeten kunnen worden als slecht.' Het probleem van presentism is dat deze praktijken zich in het niet bestaande verleden hebben afgespeeld en hierdoor dus geen bestempeling kunnen hebben van 'slecht.'²¹ Een eenhoorn kan ook niet bestempeld worden als slecht, hij bestaat niet.

Presentism van Collingwood

Deze scriptie gaat - gelukkig - niet proberen te beargumenteren dat deze vorm van Presentism zoals hij hierboven is beschreven de beste vorm is. De hierboven beschreven vorm is de meest basale vorm van Presentism, maar niet de vorm die in deze scriptie zal worden gebruikt. Er zijn sinds het bedenken van deze tijdstheorie verschillende oplossingen voor dit probleem bedacht en in deze scriptie nemen we de oplossing van de geschiedenis filosoof R.G. Collingwood. In zijn filosofie over het verleden maakt Collingwood een onderscheidt tussen 'levende' en 'dode' geschiedenis. Hiermee creëert hij een heel toonaangevende theorie binnen presentism.

Collingwood is vooral bekend als geschiedenisfilosoof. In zijn autobiografie schrijft hij over het verleden het volgende:

*"first principle in the philosophy of history: that the past which an historian studies is not a dead past, but a past which in some sense is still living in the present."*²²

In het verleden zijn er gebeurtenissen waarvan wij vrijwel zeker kunnen zijn dat ze gebeurd zijn, maar deze gebeurtenissen zijn niet meer waar te nemen, ze zijn immers in het verleden gebeurd. Er zijn naast deze gebeurtenissen in het verleden ook gebeurtenissen die gebeurd kunnen zijn, maar waarvan wij het bestaan niet eens kunnen bedenken, laat staan dat wij kunnen weten of deze gebeurtenissen daadwerkelijk gebeurd zijn. Het onderscheidt tussen 'geschiedenis die nog actief waargenomen kan worden' en 'geschiedenis die niet actief waargenomen kan worden' is het verschil wat Collingwood in deze quote als dode en levende geschiedenis omschrijft.

Levende geschiedenis is geschiedenis waarvan in het heden nog sporen te vinden zijn en dode geschiedenis is dat waar geen sporen van zijn in het heden. Dode geschiedenis is voor Collingwood dus alle gebeurtenissen die in eerdere hedens hebben plaatsgevonden, maar waar

²¹ Ik durf deze conclusie te trekken op basis van de huidige gangbare ethiek en de aanname dat deze dingen zich daadwerkelijk hebben voorgedaan in het 'oude heden'.

²² *An Autobiography and Other Writings*. R. G. Collingwood. (Oxford: Oxford University Press. 2013). 97.

geen sporen meer van zijn in het heden. Een voorbeeld van het onderscheid: “Bij het vinden van een kapot glas is het logisch om te beredeneren dat het eerst heel was, maar bij het niet vinden van een kapot glas is het onzinnig om te proberen iets te zeggen over wat er niet is, dat is namelijk veel meer dan alleen een kapot glas.”

Voor Collingwood is het bestaan van geschiedenis dus afhankelijk van het bestaan van verwijzingen naar de geschiedenis in het heden. Doordat voor Collingwood alleen het heden bestaat moet er dus in het heden een verwijzing zijn naar een eerdere gebeurtenis om er een eigenschap aan te kunnen koppelen. *Een verwijzing in het heden geeft een eerdere gebeurtenis een bestaan* in Collingwoods filosofie. Zonder deze verwijzing kan er niks worden gezegd over het bestaan van de gebeurtenis, er is niks om te verifiëren dat er überhaupt iets was. Deze waarneming kan ook in de vorm van een berekening of een bron zijn.

Fenomenologische analyse van tijd

De hierboven beschreven theorie komt in deze paragraaf allemaal bij elkaar. In deze paragraaf wordt het concept tijd geanalyseerd met de transcendentale fenomenologische methode van Husserl. Om het concept tijd te doorgronden zal gekeken worden naar het concept tijd vanuit het intentionele perspectief van Husserls theorie. Het zal dus geanalyseerd worden aan de hand van de concepten intentionele act, object en content. In deze analyse wordt alle epistemologische kennis die door de natuurwetenschappen en onze zintuigelijke ervaringen van de werkelijkheid gereduceerd, zodat de puurste vorm van het fenomeen, in dit geval tijd, kan worden geanalyseerd.

Husserl heeft zelf ook met zijn fenomenologische methode naar het concept tijd gekeken en schreef zijn bevindingen in het boek *“The Phenomenology of the Consciousness of Time.”* Husserl schrijft hier heel cryptisch zijn bevindingen in op wat heeft geleid tot verschillende interpretaties van zijn denken. In deze scriptie zal de interpretatie van Mary Jeanne Larrabee worden gebruikt. Zij heeft haar bevindingen van het eerdergenoemde werk opgeschreven in het boek *Time and Spatial Models: Temporality in Husserl* (Larrabee. 1989) en dit boek zal ook worden gebruikt.

Eerst zet Larrabee de drie verschillende ‘levels’ die Husserl benoemd in zijn werk uiteen. Volgens Larrabee zijn er in Husserl drie verschillende dieptes van interpretatie van tijd. De minst diepe is (A) Wereldlijke objecten tijd, de tweede is (B) de innerlijke tijd van ‘tijdelijke objecten’ en de derde (C) het absolute bewustzijn van tijd zelf (Larrabee. 1989. 374-375).²³ Door deze uiteenzetting van verschillende vormen van tijd komt duidelijk naar voren dat (A) de meetbare tijd is, de tijd die voorbijgaat als de seconde wijzer verder tikt. (B) ‘innerlijke tijd’ is uit te leggen als ‘tijd die voorbijgaat in het bewustzijn bij het hebben van een ervaring’, de tijd die passeert als er wordt gevoeld of als er wordt gekeken. (C) ‘innerlijke tijdsbewustzijn’ komt neer op de tijd die in de gedachten speelt en de gedachte mogelijk maakt. Bij de situatie waarin ‘XYZ’ door een subject wordt gedacht is de tijd die passeert terwijl ‘XYZ’ passeert in de gedachten de tijdsvorm (B). In

²³ Tijdelijke objecten: hiermee worden bewustzijnsprocessen bedoeld, dus ‘voelen’, ‘kijken’ etc.

haar tekst beschrijft Larrabee dat Husserl een onderscheidt maakt tussen (B) en (C), maar dat ze onlosmakelijk afhankelijk zijn van elkaar. Want om (C) waar te nemen is er een vorm van waarneming nodig en die vorm van waarneming is (B).

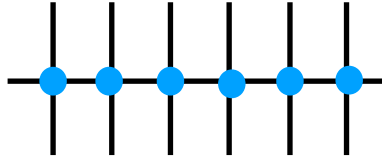
In Larrabee staat een stuk uit Husserl geciteerd waarin Husserl het onderscheid tussen (B) en (C) omschrijft. Husserl doet dit aan de hand van de term 'flux' die hij gebruikt om de wederzijdse afhankelijkheid van beide vormen van tijd uit te drukken

"The double flow is that of [B] inner or immanent time, on one hand, and that of [C] inner timeconsciousness, on the other, that is, the consciousness of inner time; both come under the title of immanent temporality, the temporality of consciousness itself: "By means of the one [intentionality], immanent time is constituted, i.e., an Objective time, an authentic one in which there is duration and alternation of that which endures. In the other [intentionality] is constituted the quasi-temporal disposition of the phases of the flux,. . . This prephenomenal, pre-immanent temporality is constituted intentionally as the form of temporally constitutive consciousness and in the latter itself"" (Larrabee. 1989. 357)

De vormen van tijd die worden beschreven door (B) en (C) zijn beide intentioneel, de ene is hoe tijd wordt ervaren en de ander belicht dat tijd nodig is om te ervaren. *Tijd is nodig om verschillende intentionele processen te kunnen constateren, maar er zijn ook verschillende intentionele processen nodig om tijd te constateren.* Zonder verschillende intentionele processen kan er geen verschil in tijd geconstateerd worden door een subject, doordat bij het constateren van tijd er altijd een verschil in intentioneel 'moment 1' en intentioneel 'moment 2' moet zijn om tijd waar te nemen. Op het moment dat eerst alleen 'moment 1' intentioneel gebeurt en vervolgens nog steeds alleen intentioneel 'moment 1' dan is er geen tijd verstreken, omdat deze niet kan worden waargenomen. *Door ons bewustzijn te zien als een aaneensluiting van gedachten kan tijd worden ervaren, maar om tijd te ervaren moeten er ook verschillende gedachten zijn.*

Een andere manier van de verhouding tussen bewustzijn en tijd uitleggen is door middel van horizontale en verticale tijd. (B) is in dit geval de horizontale tijd, want onafhankelijk van de vorm van de intentionele act, is er altijd een vorm van tijd die het proces van de intentionele act mogelijk maakt. Deze tijdlijn wordt horizontaal weergegeven omdat het denkproces van een subject weergeeft. Bij het analyseren van het bewustzijn van de mens blijkt dat er geen haperig verschil in denken plaatsvindt. Er is een gedachte en die 'vloeit' als het ware uit in de volgende gedachte. Om deze 'voortvloeiing' van gedachten het gemakkelijkst weer te geven wordt (B) horizontaal weergegeven. (C) wordt weergegeven als een verticale lijn. Deze verticale lijn geeft het verschil in tijd dat nodig is om te constateren dat er tijd is, het 'moment 1' - 'moment 1' voorbeeld.

Op het punt waar horizontaal en verticaal elkaar kruisen ontstaat er een moment waarin het heden wordt ervaren. In het daaropvolgende heden is er een nieuwe (C) een nieuwe verticale as, die zich, doordat 'moment 1' van 'moment 2' verschilt, wordt ervaren als een 'ander moment.'

In het figuur hierboven is gevisualiseerd wat Husserl bedoeld met zijn horizontale (B) en verticale (C). Ieder blauw punt is een 'waargenomen heden'. Een moment waarin (B) en (C) allebei gebeuren waardoor het is waargenomen. Tijd wordt voor Husserl als het ware afhankelijk van bewustzijn, anders wordt het niet waargenomen. Bewustzijn is afhankelijk van tijd, zonder verschil in moment, is er geen verschil in gedachten en dus zijn er geen gedachtes.

De blauwe punten geven verschillende heden aan. Deze weergave schiet wel tekort, want er is altijd maar één heden, wat zou betekenen dat, welk punt het heden ook is, de andere blauwe punten besloten liggen in dat punt. De manier waarop het verleden en de toekomst worden waargenomen is namelijk altijd in het heden. Dus de vorige en volgende blauwe punten zijn eigenlijk meer ideeën van een verleden en ideeën van toekomst, omdat er alleen in het heden kan worden waargenomen. Hierdoor worden de concepten verleden en toekomst volgens deze methode een intentioneel proces wat zich afspeelt in het heden.

Het intentionele proces wat een subject ervaart als toekomst of verleden is eigenlijk dus een idee van de toekomst of het verleden. Het verleden zelf is niet buiten het bewustzijn te ervaren voor een subject, net zomin is het mogelijk om de toekomst 'niet-intentioneel' te ervaren. Een subject ervaart dus, volgens Husserl, alleen een idee van het verleden en de toekomst. Dit intentionele fenomeen, toekomst of verleden, is dus altijd een intentioneel iets.

Conclusie

Op het moment dat alles zich in het heden afspeelt, dus ook onze waarneming van de toekomst en het verleden, dan valt er buiten het heden niks te concluderen over de toekomst en het verleden. *Als een subject met een bewustzijn alleen in het heden kan waarnemen* en dit subject alleen tijd kan waarnemen *door het verschil in heden*, dan moet er dus een constant nieuw heden zijn waarin de vorige hedens intentioneel besloten liggen mits deze zijn waargenomen door het subject. Hierdoor wordt het bestaan van het heden constant bevestigd en kan geconcludeerd worden dat het verleden en de toekomst volledig afhankelijk zijn van de waarneming van het subject.

Voor Husserl zijn het verleden en de toekomst dus volledig intentionele processen met een in-existence als ontologie. Voor Collingwood bestaat alleen het verleden als er bronnen van te vinden zijn in het heden. Het feit dat Husserl stelt dat het verleden en de toekomst een intentioneel proces zijn sluit niet uit dat er eigenschappen aan het verleden of de toekomst gekoppeld kunnen worden, want bij het waarnemen van een bron uit een eerder heden krijgen subjecten hetzelfde intentionele object. Als een subject iets waarneemt wat geen intentioneel object heeft dan kan er geen eigenschap aan worden gekoppeld, denk hierbij aan de eerder beschreven eenhoorn. Door bronnen waar te nemen uit een eerder heden krijgen alle subjecten

die de bron waarnemen hetzelfde intentionele object bij de intentionele handeling. De essentie van het fenomeen is buiten het subject waar te nemen, wat het anders maakt dan een eenhoorn. Om Collingwood in Husserl uit te drukken: Waarnemingen in het heden 'van gebeurtenissen buiten het heden' kunnen alleen bestaan als er een aantoonbare essentie van de gebeurtenis is. Om te stellen dat eenhoorns bestaan moet er een essentie eenhoorn zijn die verschillende subjecten kunnen waarnemen. Voor het verleden om te bestaan moet er dus een essentie van de gebeurtenis zijn die waar te nemen is, bijvoorbeeld een bron.

Voor Husserl zijn de fenomenen 'verleden' en 'toekomst' dus vergelijkbaar met een eenhoorn, maar bronnen zouden in deze gezien kunnen worden als wereldlijke weergaves van deze eenhoorn. Dit maakt niet dat eenhoorns bestaan, maar weergaves van de eenhoorn bestaan wel en dragen bij aan het beeld van eenhoorns. Het fenomeen verleden blijft in-existence, maar de niet intentionele weergave van het verleden, bronnen, die bestaan wel en hier kunnen wel eigenschappen aan gekoppeld worden.

Dus zowel het presentisme als de fenomenologische analyse van Husserl concluderen dat alleen het heden bestaat. Alles wat in het heden waar te nemen is bestaat ook. Hieruit volgt dat alles wat in het heden waar te nemen is en iets zegt over een eerdere, of latere, hedens ook bestaat. Beide stellen de eis dat iets waargenomen moet kunnen worden om te bestaan, zonder bron is het een onderdeel van de dode geschiedenis, of voor Husserl niet bestaand. Dus kan er geconcludeerd worden dat de fenomenologische theorie van Husserl leidt tot presentisme theorie, voornamelijk de interpretatie van Collingwood.

Bibliografie

- Brentano, Frantz, *Psychology from an Empirical Standpoint*, edited by Linda L. McAlister (London: Routledge, 1995), p. 68
- Colingwood, Robin G. *An Autobiography and Other Writings* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 97.
- Descartes, René, en Ian Maclean, *A discourse on the method of correctly conducting one's reason and seeking truth in the sciences* (Oxford ; New York: Oxford University Press 2006).
- Gijsbers, Victor. *Philosophy of Humanities*. (nog niet uitgegeven)
- Husserl, Edmund. *Logical Investigations*, trans. J. N. Findlay, London: Routledge [1900/01; 2nd, revised edition 1913], 1973.
- Husserl, Edmund. 1982 [1913]. *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy*. Vertaald. F. Kersten. The Hague: Nijhoff.
- Husserl, Edmund. *Gottinger summer semester lectures on: 'Introduction to the Phenomenology of Knowledge'*. Vertaald: J. Barnett Brough, Collected Works IV (Dordrecht: Kluwer, 1990).
- Moran, Dermot. *Husserl's critique of Brentano in the logical investigations*. University College Dublin.
- Larrabee, Mary J. *Time and Spatial Models: Temporality in Husserl*. Philosophy and Phenomenological research. Vol. 49. No. 3 (March. 1989).
- Moran, Dermot. *Husserl's critique of Brentano in the logical investigations..* University College Dublin. 2000.
- Paul M. Livingston. *Edmund Husserl: From Intentionality to Transcendental Phenomenology*.

Websites

<https://plato.stanford.edu/entries/ernst-mach/>
<https://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/>
<https://plato.stanford.edu/entries/husserl/#PheEpo>
<https://plato.stanford.edu/entries/time/#>
<https://plato.stanford.edu/entries/time/#PresEterGrowBlocTheo>
translate.google.nl
<https://iep.utm.edu/phen-red/#SH2a>